

УДК 658.7 + 338.439.5(477)

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВПРОВАДЖЕННЯ ЛОГІСТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ПІДПРИЄМСТВАХ АПК

Н. Струк

Львівський національний аграрний університет

Ключові слова: АПК, підприємство, сільське господарство, продукція, виробництво, тваринництво, рослинництво, ефективність, логістика, матеріальний потік, логістична система, системний підхід.

Підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств вимагає переходу до якісно нових, ефективніших систем управління економічними системами та їх елементами. Тому важливою умовою застосування концепції логістики є з'ясування особливостей і тенденцій розвитку сільського господарства, яке об'єднує значну кількість суб'єктів господарювання, кожен з яких є одночасно і споживачем, і перетворювальною ланкою, і генератором матеріальних потоків продукції аграрної галузі до споживачів.

Постановка проблеми. Відмова від адміністративних методів управління сільським господарством і реформування відносин власності в умовах незалежності України призвели до втрати керованості галуззю та загалом АПК, що зумовлює потребу в пошуку ефективніших та адекватних інструментів виведення з кризи сільськогосподарського сектору економіки, одним із яких може бути використання теоретичних і практичних надбань відносно нового наукового напрямку – логістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформування галузі сільського господарства, адаптації її діяльності до ринкових умов, розробки організаційно-економічного механізму активізації господарської діяльності аграрних підприємств досліджували такі відомі вчені та практики, як В. Андрійчук, П. Гайдуцький, Б. Губський, Ю. Губені, М. Малік, В. Мацибора, О. Олійник, П. Саблук, Г. Черевко та ін. Водночас проблеми застосування ідей та інструментарію логістики в економіці ринкового типу вивчали Д.Бауерсокс, М. Ліндерс, Д. Сток, Д. Ламберт, А. Гаджинський, Л. Міротін, В. Сергеев та вітчизняні науковці, зокрема, Л. Балабанова, Є. Крикавський, М. Окландер, Л. Фролова та ін. Проте в існуючих публікаціях не розглянуто детально можливість та умови застосування інструментарію логістики як функції управління матеріальними потоками ресурсів і продукції АПК, яка спроможна стати інтегратором не лише логістичної, а й загалом господарської діяльності підприємств різних сфер АПК, усі галузі якого органічно взаємозв'язані й об'єднані технологічним процесом виробництва, його технічним забезпеченням і доведенням кінцевої продукції до споживача. Тому нагальною проблемою для вітчизняної науки є уточнення змісту концепції логістичної діяльності у сфері АПК та умов її застосування з урахуванням специфіки середовища, яка визначається галуззю діяльності підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку галузі сільського господарства як середовища діяльності підприємств АПК й використання отриманих результатів для уточнення змісту і специфіки використання інструментарію логістики в підприємствах АПК.

Виклад основного матеріалу. Агропромисловий комплекс – це сукупність інтегрованих галузей народного господарства, об'єднаних спільною метою – забезпечити країну продовольством і сільськогосподарською сировиною. До складу АПК входять галузі з виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки й реалізації, виробництва засобів для сільського господарства і його виробничого обслуговування. Функціонування агропромислового комплексу здійснюється через систему економічних відносин між інтегрованими, але відносно відокремленими галузями народного господарства.

Як відомо, залежно від функцій, які виконують інтегровані галузі агропромислового комплексу, їх традиційно об'єднують у три сфери: I – галузі промисловості, що виробляють для АПК засоби виробництва; II – сільське господарство, що безпосередньо виробляє продукцію рослинництва і тваринництва; III – галузі з переробки сільськогосподарської сировини, а також ті, що здійснюють заготівлю, зберігання, транспортування і реалізацію сільськогосподарської продукції або ж надають сільському господарству різні виробничі послуги [1, с.14].

Проте сучасні економісти стверджують існування не лише цих трьох, а й четвертої та п'ятої сфер АПК, а сам комплекс визначають через термін „агробізнес” як нову організацію сільського господарства. Так, Ю.Губені посилається на думку відомого американського економіста П.Саймона, який стверджував, що „на початку 80-х років сільське господарство в США перестало існувати, зародився новий тип його організації та функціонування – “агробізнес” [2, с. 36]. Такий підхід дає змогу стверджувати про належність до четвертої сфери АПК тих галузей економіки, які забезпечують реалізацію й доведення до споживачів продукції сільського господарства (торгівля, заготівля, громадське харчування та ін.), а до п'ятої сфери – т.зв. обслуговуючих галузей: збутові, постачальницькі кооперативи, машинно-тракторні станції тощо. Таке бачення структури АПК ґрунтується на загальновизнаному виділенні у складі АПК його функціональної структури [3, с. 59], яка, відповідно до єдиного процесу відтворення в агропромисловому виробництві, охоплює окремі стадії, між якими існують міцний взаємозв'язок і взаємозумовленість: 1) виробництво засобів виробництва для всіх галузей АПК; 2) виробництво продукції рослинництва і тваринництва; 3) виготовлення продуктів харчування і товарів широкого вжитку зі сільськогосподарської сировини; 4) реалізація кінцевої продукції; 5) виробниче обслуговування всіх стадій агропромислового виробництва. При цьому на кожній стадії матеріальні ресурси одного виду перетворюються на інші, призначені для продуктивного споживання на наступній чи завершальній стадії агропромислового виробництва.

Сільське господарство, як основна сфера агропромислового комплексу, є первинним джерелом незамінних видів продукції й життєвих благ людини. Продукцію галузей рослинництва і тваринництва не можна замінити на іншу, й вона не

відтворюється в інших сферах АПК, тому сільське господарство є центральною ланкою, що зв'язує відповідні галузі в єдине ціле і формує агропромисловий комплекс. Як постачальник незамінної сировини для переробної промисловості і споживач великого обсягу промислової продукції сільське господарство значною мірою визначає темпи розвитку всіх галузей АПК.

Організуючи агропромислове виробництво, суспільство висуває перед його галузями конкретні завдання – постачати продукцію у необхідних обсягах і відповідної якості, ефективно використовувати виробничі ресурси інтегрованих галузей. Виробництво в усіх сферах і галузях АПК має бути спрямоване на зростання економічної ефективності, максимум кінцевого продукту на одиницю поточних витрат і виробничих ресурсів. Соціально-економічна ефективність агропромислового комплексу характерна також рівнем споживання продуктів харчування і товарів широкого вжитку із сільськогосподарської сировини на душу населення. Це основний критерій досягнень кінцевих результатів агропромислового виробництва, оскільки його визначає кількість продукції, яку одержує споживач. Згідно з публікаціями у спеціальних виданнях, рівень і структура споживання продуктів харчування населенням України досі не відповідають науково обґрунтованим нормам. У раціоні бракує найцінніших продуктів — молока, м'яса, овочів і фруктів, тому закономірно зростає економічне й соціальне значення кінцевих результатів розвитку сільського господарства й усього агропромислового комплексу.

Отже, кінцевий продукт агропромислового комплексу в його натуральній формі створюється переважно в сільському господарстві. Характеристика показників, які відображають обсяги діяльності сільськогосподарської галузі України за 2000–2007 рр., наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Обсяги виробництва продукції сільського господарства в Україні
у 2003–2007 рр. (у порівнянних цінах 2005 р.), млн грн

Продукція	Обсяги виробництва продукції за роками				
	2003	2004	2005	2006	2007
Продукція сільського господарства	77271	92531	92586	94895	88769
Продукція рослинництва	41105	55638	53976	54909	49718
Зернові культури	8266	18012	16158	14746	12297
Технічні культури	6153	6613	7873	10152	8532
Картопля, овочі та баштанні	20071	23911	23062	24172	22249
Плодоягідні та виноград	3855	4087	4220	2905	3546
Кормові культури	2173	2354	2208	2055	1853
Інша продукція та зміна обсягів незавершеного виробництва	587	661	455	879	1241
Продукція тваринництва	36166	36893	38610	39986	39051
Худоба та птиця	16916	17073	18288	19876	20197
Молоко	14396	14617	14552	14089	13011

Яйця	3477	3665	3983	4345	4293
Вовна	16	15	15	15	16
Інша продукція	1361	1523	1772	1661	1534

Як видно з табл. 1, у загальних обсягах виробництва продукції сільського господарства у 2007 р. понад 56% становить продукція рослинництва, натомість продукція тваринництва – лише 44%; по-друге, досить чітка тенденція до зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у 2008 р. змінилася на протилежну (адже обсяги виробництва зменшилися у порівнянних цінах на 6126 тис. грн, або на 6,5%).

Заслуговує на увагу й те, що у 2007 р. досі великою залишалася частка господарств населення в загальних обсягах виробництва продукції сільського господарства. За даними статистики, у 2007 р. сільськогосподарські підприємства забезпечили виробництво продукції на 35 440 млн грн, з них продукція рослинництва – 20 658 млн грн, продукція тваринництва – 14782 млн грн; господарствами населення вироблено продукції: всього – на суму 53 329 млн грн, з неї продукції рослинництва – 29 060 млн грн, продукції тваринництва – на 24 269 млн грн [4, с. 147].

У відсотковому відношенні частка сільськогосподарських підприємств становила 39,9%, у рослинництві – 41,6%, у тваринництві – 37,9%, що засвідчує значні перспективи організованого сектору сільськогосподарської галузі.

Аналіз даних табл. 1 показує, що основною причиною зменшення обсягів виробництва продукції сільського господарства є зменшення обсягів виробництва у галузі рослинництва. У загальних обсягах виробництва продукції рослинництва у 2003-2007 рр. традиційно найбільшу частку посідала група „картопля, овочі та баштанні”; дещо меншою була питома вага зернових культур (з тенденцією до зменшення), зате помітно зростала частка технічних культур.

У галузі тваринництва у видовій структурі продукції протягом останніх 5 років зростала частка виробництва м'яса худоби і птиці, натомість спостерігається тенденція до зменшення питомої ваги виробництва молока у загальній вартості виробництва.

Роль сільськогосподарської галузі, проте, визначається не так обсягами виробництва продукції, як обсягами її реалізації. Як видно з табл. 2 [4, с.155], виробництво зростало за десятьма з наведених у таблиці основними видами продукції сільського господарства (пшениця, кукурудза, рис, насіння соняшнику, цукрові буряки, картопля, овочі, худоба та птиця, яйця), натомість із решти видів продукції (у тому числі жито, ячмінь, просо, овес, гречка, зернобобові, плоди та ягоди, виноград, молоко й молочні продукти, вовна) спостерігається тенденція до зменшення обсягів реалізації.

Таке становище є загрозливим з погляду забезпечення продовольчої безпеки країни та досягнення необхідних показників норм споживання основних продуктів харчування. Тому важливо забезпечити подальший розвиток сільськогосподарського виробництва в Україні на основі підвищення рівня господарювання кожного підприємства АПК.

Система АПК та, зокрема, його серцевинної галузі – сільського господарства України – в період переходу до ринкової економіки характерна різноманітністю організаційних форм господарювання. За даними статистики, станом на 1 липня 2007 року діяло 58 387 од. підприємств сільського господарства (з яких 96,6% належать до категорії нових агроформувань ринкового типу), з них: приватних підприємств — 4229 од.; господарських товариств – 7428 од.; виробничих сільськогосподарських кооперативів – 1262 од., фермерських господарств – 43 475 од.; поряд з ними в країні працює 360 державних сільськогосподарських підприємств та 1633 од. сільськогосподарських підприємств інших форм господарювання [4, с. 146].

Таблиця 2

Обсяги реалізації продукції сільського господарства
сільськогосподарськими підприємствами в Україні у 2003-2007 рр.

Продукція	Обсяги реалізації за роками, тис. т				
	2003	2004	2005	2006	2007
Зернові культури	8999	16698	19458	17814	13965
Пшениця	2187	7746	10045	8460	7456
Жито	329	761	479	372	222
Кукурудза	2512	2562	4030	3001	3049
Ячмінь	2999	4562	3857	4969	2576
Овес	345	294	277	238	175
Просо	133	141	118	80	49
Гречка	135	142	135	113	106
Рис	58	55	54	62	75
Зернобобові	180	294	332	392	168
Насіння соняшнику	2448	1812	2184	3184	3200
Цукрові буряки (вкл. давальницьку сировину)	9568	11446	10956	16431	13083
Картопля	90	89	117	117	175
Овочі	393	358	398	413	431
Плоди та ягоди	305	185	169	124	170
Виноград	182	130	148	105	133
Худоба та птиця (у живій вазі)	935	860	902	1087	1312
Молоко та молочні продукти	1994	2036	2121	2017	1825
Яйця, млн шт.	4610	4888	5700	6674	6747
Вовна, т	1003	635	547	528	622

Формування кінцевого результату аграрних підприємств охоплює кілька тісно пов'язаних етапів, кожен з яких нарощує сумарний ефект, що оцінюється на завершальній стадії руху продукту до споживача. Основними шляхами збільшення кінцевого результату є налагодження технологічних та економічних зв'язків усіх ланок у процесі виробництва продукції, зміцнення матеріально-технічної бази, розвиток переробної промисловості, підвищення продуктивності тварин та урожайності сільськогосподарських культур, покращання дорожньо-транспортних

умов, індустріалізація виробництва і раціональне використання ресурсів. Конкретні варіанти рішень для досягнення таких цілей підприємство АПК повинно обирати на основі розробки власної стратегії розвитку, яка б опиралась на ідеї логістичного менеджменту та системного підходу.

Основними функціями логістичного менеджменту щодо управління потоками сільгосппродукції є побудова організаційної структури дистрибутивних джерел та мереж, визначення місця розташування складських і транспортно-складських комплексів у каналах фізичного розподілу, а також транспортування продукції сільськогосподарських виробників і переробних підприємств, оборотної тари та відходів, складування, зберігання і вантажопереробка товарів у складській системі. В умовах ринковоорієнтованої економіки значно зростає значення і таких функцій, як управління запасами, консолідація та розосередження продукції агропромислового комплексу, передача прав власності на такі товари, забезпечення збереження і захисту товарів, страхування виникаючих при цьому ризиків, підтримання стандартів якості товарів і необхідного рівня т. зв. логістичного сервісу, ціноутворення, моніторинг та інформаційне забезпечення всіх процесів.

Із методологічних позицій системного підходу модель АПК як логістичної системи можна уявити як процесор, що забезпечує трансформацію можливостей сільськогосподарського виробництва і його продукції в товари, що відповідають потребам споживача й забезпечить умови форми, місця, часу й володіння. Фізичну основу такої логістичної системи утворюють споживачі, сільськогосподарські і переробні підприємства, джерела збуту та інформаційні підсистеми; споживачами є окремі фізичні особи й підприємства, що використовують продукцію АПК для подальшої переробки. У середині системи АПК утворюються ланцюжки підсистем „вхід – процесор – вихід”, які трансформують стан і місце початкової продукції. Сільськогосподарські підприємства перетворюють чинники виробництва на сільськогосподарську продукцію. Підприємства з переробки сільськогосподарської сировини у цій системі забезпечують необхідну форму товару від найпростішої упаковки до отримання високотехнологічної продукції. Підсистема дистрибуції охоплює транспортні й складські підсистеми, мережі гуртових і роздрібних торговців, що вирівнюють сезонну специфіку виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечує баланс попиту й пропозиції, а також умови місця і часу придбання товару споживачем. Інформаційні підсистеми забезпечують збір, комп'ютерну обробку і передачу відповідної інформації учасникам цієї системи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз засвідчує існування низки проблем у діяльності сільськогосподарських підприємств, у яких застосування логістичного підходу за умови його адаптації до особливостей аграрної галузі не лише можливе, а й перспективне, і навіть назріле. Тому невідкладним є завдання розробки відповідних методик оптимізації процесів управління матеріальними потоками як у межах сільськогосподарських підприємств, так і з партнерами з інтегрованими логістичними ланцюгами просування аграрної продукції у сферу споживання.

Бібліографічний список

1. Мацибора В. І. Економіка сільського господарства : підручник / В. І. Мацибора. – К. : Вища шк., 1994. – 415 с.
2. Губені Ю. Організація агробізнесу і підприємництва / Ю. Губені. – Львів : ЛДАУ, 1998. – 136 с.
3. Економіка підприємства / Г. В. Черевко, Ф. В. Горбонос, Г. Б. Іваницька та ін. – Львів : Априорі, 2004. – 384 с.
4. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Консультант, 2008. – 571 с.
5. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств : теорія, методика, аналіз : монографія / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2006. – 292 с.
6. Струк Н. Інтеграція маркетингу та логістики підприємств АПК в умовах інноваційних змін в економіці / Н. Струк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2005. – № 2 (66).

Струк Н. Анализ развития сельского хозяйства Украины как предпосылка внедрения логистического менеджмента в предприятиях АПК

Повышение эффективности функционирования сельскохозяйственных предприятий требует перехода к качественно новым, более эффективным системам управления экономическими системами и их элементами. Поэтому важным условием применения концепции логистики является выяснение особенностей и тенденций развития сельского хозяйства, которое объединяет в своем составе значительное количество субъектов ведения хозяйства, каждый из которых является одновременно и потребителем, и превращающим звеном, и генератором материальных потоков продукции аграрной отрасли к потребителям.

Ключевые слова: АПК, предприятие, сельское хозяйство, продукция, производство, животноводство, растениеводство, эффективность, логистика, материальный поток, логистическая система, системный подход.

Struk N. Analysis of development of the Ukraine agriculture as a pre-condition of introduction of logistic management in enterprises of agrarian sector

The rise of efficiency of functioning agricultural enterprises requires transition to the quality new, more effective, systems of management by the economic systems and their elements. That is why important condition of application of conception of logistic there is an elucidation of features and tendencies of development of agriculture, which unites in its composition a far of economy support subjects, each of which is simultaneously both consumer and converting link, and by generator of material streams of product of agrarian industry to the consumers.

Key words: agrarian sector, enterprise, agriculture, product, production, stock-raising, plant-grower, efficiency, logistic, material stream, logistic system, systems approach.